

El retaule major renaixentista de l'església de Santa Eulària (Ciutat de Mallorca)

JOANA M.ª PALOU I SAMPOL

L'església de Santa Eulària és una de les quatre parròquies medievals de la Ciutat de Mallorca¹ i el segon temple en importància després de la Seu, per raó, principalment, de la seva riquesa, que desde el moment de la fundació permeté completar i ornar l'edifici amb obres d'art moble que, precisament a causa de la seva ubicació, s'havien de convertir en models a imitar. Tant la Catedral com Santa Eulària han d'esser considerades com a focus irradiadors de formes i estils, sobre tot per la seva capacitat econòmica per contractar els millors artistes del moment.

D'altra banda s'ha de dir que habitualment s'ha considerat que el Renaixement quasi bé no va arrelar a Mallorca, malgrat no s'hagi publicat encara cap estudi que ho demostrï. Tanmateix, les colleccions públiques i privades presenten exemples bons i suficients de tal estil, tant pel que fa a obres clarament importades, com a peces segurament produïdes aquí. I la documentació, considerant solament la publicada, confirma la importància, quan menys numèricament, producció artística a l'Illa durant tot el segle XVI.

El present article tracte específicament del retaule major del segle XVI de l'església de Santa Eulària, fent referència als altres dos retaules majors que coneixem: el gòtic i el barroc, que es conserva actualment, els quals han estat estudiats circumstancialment, l'un pel Pare G. Llompart² i l'altre per S. Sebastián i A. Alonso.³

El retaule que hi ha actualment succeïx a altres dos, de dues èpoques ben diferenciades, que es feren probablement aprofitant fases constructives de

---

1 DURLIAT, Marcel: *L'Art en el regne de Mallorca*. Mallorca, 1964; pp. 97-114.

2 LLOMPART, G., C. R.: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*. Palma, 1977-1980. tom. I, p. 78; tom IV, p. 129, doc. n.º 220.

3 SEBASTIÁN LÓPEZ, S.; ALONSO FERNÁNDEZ, A.: *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*. Palma, 1973, pp. 125-126.

SEBASTIÁN LÓPEZ, S.: *Arte*, a "Balears". Vitoria, 1974; p. 282.

l'església. R. Caldentey Cantallops apunta la possibilitat d'un quart retaule, que seria el primer cronològicament; ⁴ si això fos correcte, no en resta cap deixalla ni se'n coneix cap prova documental.

El retaule gòtic:

El primer retaule del que tenim notícia es contracte amb el pintor Gabriel Mòger el dia 8 de gener de 1438 ⁵ (doc. 1) i el document que es redacta amb tal ocasió és ben precís quant a la descripció puntual de l'obra que s'ha de fer, la qual cosa ens permet imaginar el resultat final amb prou precisió. Les dimensions eren importants: 6 metres d'alt, més 2'40 de l'espiga central, per 5'20 de llarg, amb un total de nou metres d'envergadura. ⁶ Havia de tenir cinc carrers, un cos, predella i polseres, i estar dedicat, com és lògic, a la titular de l'església, Santa Eulària, la imatge de la qual ocuparia la taula central: "... en la taula del mig sera la ymage de Madona Sancta Eulària, embotida, ab son tabernacle e envasament". Les barres i puntals serien de llenyam vermell i les taules, d'àlber. El materials havien d'esser de primera qualitat, esmentant-se "el bon atzur d'Acre", i el "fin aur de Florensa" que "sera picat en lochs hon mester sera, aixi com son diademes e campers plans". Un tret curiós és que el punt de partida de l'arquitectura del retaule era un retaulet, potser un tríptic, donat a la parròquia pel canonge Pere des Sorts que s'havia de col·locar a la predella: "e sera la gran talla feta e obrada consonant a la obra del banchal, qui es obra de Flandes"; als dos laterals de la predella "haura ystories de Madona Sancta Eulalia".

Al dors del retaule s'hi col·locaria un tabernacle per la custòdia, "pintat de aur e de atzur e altres colors pertanyents dins e defora".

Gabriel Mòger, segons el P. Llopart, ⁷ va esser un pintor de certa importància en el seu temps, que realitzà, entre altres, un segon retaule per l'església de Santa Eulària, destinat a la capella dels Catllars i dedicat a Santa Apolònia, Santa Bàrbara, Santa Llúcia i Sant Blai ⁸ i que encara es conserva actualment al lloc original.

El primitiu retaule major es degué retirar per mor de les obres de tancament de les voltes de l'església, que duraren fins a principis del segle XVI i en relació a aquests treballs, en algun moment es consideraria la fàbrica d'un nou retaule, més al gust del moment, i potser més d'acord amb les proporcions del presbiteri. Actualment no se'n conserva cap resta.

⁴ CALDENTEY CANTALLOPS, R.: *Santa Eulalia. La parroquia más antigua de Palma*. Palma, 1979; p. 21.

⁵ V. transcripció a:

AGUILÓ, E. K.: *Notes y documents per una llista d'artistes mallorquins dels sigles XIV y XV* (sic), a "B. S. A. L.", any XXII, tom XI, n.º 314. Palma, maig de 1906; p. 250, XIX.

⁶ LLOPART, G.: *ob. cit.*, tom I, p. 78.

⁷ *Ibidem*, p. 77 i ss.

⁸ *Ibidem*, tom III, pp. 108-109, n.º 87.

El retaule renaixentista:

El mes de novembre de l'any 1547, s'encomenà a l'escultor Thomàs Armengual, mitjançant contracte⁹ (doc. 2), un retaule per la capella de Sant Josep de Santa Eulària, especificant-se que havia d'esser "de la factura e semblansa que es lo retaule quis fa per la iglesia parrochial de Montuïri": es tracte del retaule que feia mestre Mateu Llòpis, el pintor que s'identifica amb el Mestre de Calvià, així anomenat per Post.¹⁰

Ademés de l'arquitectura del retaule, mestre Thomàs Armengual es comprometia a tallar en fusta les imatges del titular, Sant Josep, i de Sant Joan Bautista, Sant Pau Ermità, Sant Antoni i Sant Jeroni, "ab lurs pasteres y pitxines com sta en lo retaule de sanct Sebastia de la Seu".¹¹ Mestre Armengual també s'obligava a "posar y desfer y tornar posar y desfer una y tantes de vegades quantas sera menester dit retaule per fer pintar aquell, així ans de esser pintat com apres de esser pintat".

Un any després, el dia 20 d'octubre de 1548, la parròquia de Santa Eulària acorda amb mestre Thomàs Armengual que el retaule que fa sia modificat, per tal de que es convertesqui en retaule major¹² (doc. 3): "convenim e concordam ab vos dit mestre Thomàs Armengual que haiau de crexer lo retaula maior juxta la proportio del loch axi de la altitut com de la amplitut y aixi com la mostra havem feta fer a un pintor, la qual vos havem dada y teniu y lo millor se pora fer dit retaule que sia millor en tota cosa". L'únic canvi iconogràfic que es menciona es "que el pla del dit retaula que es sobra la pastera de la figura de Sta. Aulalia, haiau de fer una altra pastera per posar en aquella una figura de Nostra Senyora".

Tan sols un mes i mig abans, el nou de setembre, mestre Thomàs Armengual ha rebut tretza sous i vuit diners "per donar a mestre Matheu Lopis pintor a compliment de la porsió a tocat a la obra de Sancta Eulària per deboxar lo retaule per l'altar major"¹³ (doc. 4). És a dir que quan la parròquia pren la decisió de convertir el retaule de Sant Josep, que havia d'esser "de la factura e semblansa" del retaule de Montuïri, en retaule major, n'encomanen la traça al mateix pintor que havia fet o feia el que ells prenien com a model.

L'advocació de les escultures que havia de fer Armengual, coincideix, amb la de les figures en fusta, amb restes de policromia i daurat, que actualment són al cor de Santa Eulària, adossades als pilars, el que afegit a les característiques d'estil que presenten aquestes, ens permet d'identificar-les com a les deialles del retaule major del segle XVI, i, per tant, tallades per mestre Thomàs Armengual, a partir de 1547-48.

⁹ V. transcripció a:

MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B. S. A. L.", any LXIX, tom XXXI, nos. 758-763. Palma, 1953; pp. 9-11, n.º 17, a.

¹⁰ POST, CH. R.: *A history of spanish painting*. Vol. XI. Cambridge, Massachussets, 1953; pp. 148-162.

¹¹ Malhauradament, el retaule de Sant Sebastià de la Seu va desaparèixer, substituït pel de Francisco Herrera de 1711.

¹² V. transcripció del document a:

MUNTANER Y BUJOSA, J.: *ob. cit.*, pp. 11-12, n.º 17, b.

¹³ V. la transcripció a:

Ibidem, anys LXXXIII, tom XXIII. Palma, 1966-67; p. 548, n.º 185, I.

Durant els anys següents, Armengual acabaria l'arquitectura del retaule i la talla de les escultures, ensamblant-se tot convenientment, d'acord amb els dictats dels contractes. Tanmateix, aquest primer resultat no havia d'esser definitiu. Tal com el deixà l'escultor, sense policromia ni cap de les taules pintades que per força es preveien a la traça de mestre Llopis, romandria el retaule muntat a l'altar major, a l'espera de que les circumstàncies, entre elles segurament les econòmiques, en permetessin la terminació. Cal considerar la possibilitat que la construcció de la primera fase del retaule, la escultòrica, es perllongàs fins a principis dels anys 60, emperò sembla excessiu que duràs prop de quinze anys, i més si es considera que segons el primer contracte esmentat, el que fa referència al retaule de Sant Josep, les condicions generals del qual semblen continuar vigents, "som de pacte (...) que vos (...) mestre Thomas no puxau pendre altre retaula ni altre feyna de importancia fins haiau fet y acabat dit retaula". A la crònica de la primera visita del bisbe Arnedo a Santa Eulària¹⁴ es menciona l'altar del retaule. Però, a la mateixa crònica es diu que la fàbrica de l'església no està acabada,¹⁵ referintse possiblement a les voltes que no estarien encara tancades del tot.

Quan les obres de picapedrer haguessin acabat, o semblàs que anaven per bon camí s'emprendria la segona fase del retaule major, corresponent a la incorporació de pintures sobre taula i a la policromia de la fàbrica i de les escultures. Com ja s'ha vist, el compromís de Thomàs Armengual l'obligava a muntar i desmuntar el retaule quantes vegades fos menester per tal de poder dur a terme la part pictòrica. Segons la documentació, sembla que durant vint-i-cinc anys i amb prou regularitat es pintaren les taules i es policromaren escultures i estructura, encomenat-se a diferents mestres:

- 1963: el dia 9 de setembre es paga a la viuda de mestre Baltasar Buyra un quadre que ell pintà pel retaule major de Santa Eulària¹⁶ (doc. 5).
- 1574: el dia 21 d'agost el pintor Rafel Guitard cobra la pintura de la fornícula i la policromia de l'imatge de Sant Jeroni¹⁷ (doc. 6) i el 1 d'octubre el deurar la mateixa figura i la fornícula¹⁸ (doc. 7).
- 1575: l'onze d'agost, el pintor Mateu Gallard cobra per pintar una figura de Sant Pere¹⁹ (doc. 8) i el 5 de desembre, cobra una segona partida per la mateixa feina²⁰ (doc. 10).

¹⁴ A la crònica de la visita del Bisbe Arnedo, de 1562, es diu "item visitavit altare maius et videt illud bene stare".

V.: PÉREZ MARTÍNEZ, Lorenzo: *Las visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca, 1562-1572*. Palma, 1963; p. 207.

¹⁵ Quan el bisbe Arnedo visita per primera vegada Santa Eulària, mana que s'acabi la fàbrica de l'església el més aviat possible.

V.: *Ibidem*.

¹⁶V. transcripció a:

MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *ob. cit.*, anys LXXI-II, tom XXXI, nos. 770-781. Palma, 1955-56, p. 237, n.º 59.

¹⁷ V.: *Ibidem*, any LXXXI, tom XXXIII. Palma, 1965; p. 398, n.º 162, a.

¹⁸ V.: *Ibidem*, n.º 162, b.

¹⁹ V.: *Ibidem*, any LXXX, tom XXXII. Palma, 1964; p. 291, n.º 148, a.

²⁰ V.: *Ibidem*, n.º 148, b.

- També el 5 de desembre, mestre Mateu Llòpis (o Lòpez), pintor, cobra part d'una taula que representa a Sant Pau²¹ (doc. 9).
- 1585: el 12 de gener, paguen un quadre de Sant Joan Evangelista, a Mateu Llòpis²² (doc. 11) i el 3 de febrer li paguen un taulell, sense especificar-se el tema o motiu²³ (doc. 12); el 8 de juliol, cobra part de un Sant Rafel amb En Tobies²⁴ (doc. 13) i el 30 del mateix mes, un Sant Miquel²⁵ (doc. 14).
  - 1586: el 29 de novembre, el mateix Mateu Llòpis cobra unes partides per dos quadres de Sant Lluç i Sant Marc²⁶ (doc. 15).
  - 1587: el 16 de febrer, Llòpis cobra la resta dels dos quadres just abans esmentats²⁷ (doc. 16).
  - 1588: el 24 de juliol, el mateix pintor cobra unes partides, sembla que les darreres, del retaule major²⁸ (doc. 17).

Resumint, doncs, Thomàs Armengual realitzaria l'arquitectura i imatgeria del retaule, que podrien haver quedat acabades a mitjan anys 50. Alguns anys després potser coincidint amb la finalització de les obres de tancament de les voltes i altres treballs de tipus arquitectònic, s'emprendria la part pictòrica del retaule major, amb algunes pauses per raons econòmiques i que consistiria en la incorporació de taules pintades i policromia de les escultures i estructura del retaule. Malhauradament, els pocs retaules d'època renaixentista que s'han conservat a Mallorca, són d'època posterior a aquest i, ademés les proporcions són molt diferents. L'únic que podria ésser comparable, seria el model del de Santa Eulària: l'antic retaule major de Montuïri (conegut avui com a de Sant Pere), emperò una sèrie de restauracions,²⁹ algunes més que discutibles, fan que el resultat actual sigui, quan menys, dubtós. Els altres s'han de prendre com a referència remota: el del Roser, de Sant Miquel de Campanet; el de l'Anunciació, de Santa Clara; el de Sant Onofre, del Monestir de la Real; el de Sant Jeroni, de la Seu; el de la Mare de Déu de Lloret, de Puigpunyent; etc.

A l'hora d'advertir una hipòtesi sobre l'estructura del retaule, són poques les dades que en tenim i, per tant, s'ha de comparar amb els altres de l'època. De les mides i proporcions, sabem, segons contracte³⁰ que havia de tenir "juxta la proportio del lonch aixi de la altitut xxx palms sens les polseres". Quant a la

21 V.: *Ibidem*, anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 548, n.º 185, 2.

22 V.: *Ibidem*, n.º 189, l. v.: *Ibidem*, n.º 189, 1.

23 V.: *Ibidem*, p. 550, n.º 189, 2.

24 V.: *Ibidem*, p. 551, n.º 189, 4.

25 V.: *Ibidem*, n.º 189, 5.

26 V.: *Ibidem*, n.º 189, 6.

27 V.: *Ibidem*, n.º 189, 7.

28 V.: *Ibidem*, n.º 189, 8.

29 La darrera restauració, consistent en renovar tota l'estructura, a principis dels anys 50, la dugué a terme l'escultor Sacanell. No han quedat testimonis gràfics dels treballs, ni de l'estat anterior a la restauració. A la rectoria de Montuïri es conserven algunes taules, obra indubtable de Mateu Llòpis, que podrien haver format part del mateix retaule.

30 MUNTANER Y BUJOSA, J.: *ob. cit.*, any LXIX, tom XXXI, n.º 758-763. Palma, 1953; pp. 11-12, n.º 17, b.

iconografia, la dificultat es planteja desde el moment en que no coneixem les representacions del retaule més que parcialment i no tenim cap notícia de la decoració. Els únics elements que es mencionen són "pasteras i pitxinas", és a dir, fornícules coronades en forma de petxina o copinya. Amb tot, el retaule podia haver tengut dos cosos, predella i àtic; tres o, més probablement donades les proporcions, cinc carrers i polseres. Els suports en forma de columnes d'ordre clàssic, més probablement jòniques, amb entaulament continuu o lleument dentellat, i amb basament molt desenvolupat a la predella. Es combinaria pintura i escultura amb decoració "a candelieri".

La figura central seria la imatge de Santa Eulària i al seu eix, però a un cos superior, la de la Mare de Déu. Les altres imatges, al voltant de les figures centrals, reunides segons les característiques iconogràfiques: els ermitans Sant Jeroni i Sant Pau; Sant Joan Baptiste i Sant Josep, com a figures relacionades amb la vida de Jesús; Sant Antoni Abad; Sant Pere i Sant Pau; els arcàngels Sant Miquel i Sant Rafel; els evangelistes Sant Lluc i Sant Marc. Quasi amb seguretat, es pot dir que les figures que manquen, pictòriques, serien: els dos evangelistes restants, Sant Mateu i Sant Joan, i l'arcàngel Gabriel, que molt possiblement formaria part d'una Anunciació.

Amb tot, considerant el tamany de les escultures que encara es conserven, el número de representacions i les importants proporcions de que ens parlen els documents, el retaule devia esser espectacular. Aquí no serveix la comparança amb cap dels conservats actualment de la mateixa època,³¹ que són certament modestes en les seves proporcions. Hom té la temptació de comparar-lo amb el retaule del Corpus Christi de la Seu de Mallorca, obra de mestre Jaume Blanquer, pel que fa a envergadura i espectacularitat, si s'obliden, per un moment, les diferències cronològiques i estilístiques i, sobre tot, les conceptuals, entre Renaixement i Barroc.

Quant els artistes que hi intervenen, el que més crida l'atenció és que aquesta no és l'única vegada en que es relacionen o col·loren per fer una obra, generalment retaules. La costant és que Mestre Mateu Llopis compareix com a dissenyador, además de pintor, dels projectes, la qual cosa ens fa pensar que seria també l'encarregat de coordinar i supervisar les obres dels demés, és a dir, el mestre major.

El primer que intervé en el retaule és mestre Thomàs Armengual, el qual apareix als documents com a *lignifaber* o *fuster* i avui qualificaríem com a escultor. Com ja hem vist, aquest mestre intervingué en el retaule major de Santa Eulària tallant-ne la part escultòrica i realitzant-ne l'estructura. Segons l'únic que avui coneixem de la seva obra, les escultures exemptes del retaule, es tracta més d'un bon artesà que del que avui en diríem artista. Coneix bé el seu ofici, però no és creatiu i les seves escultures resulten feixugues, dures i esquemàtiques, sense cap refinament i, certament arcaïques, gotitzants.

Les comparances són difícils, si bé alguna de les seves realitzacions, particularment el Sant Joan Baptista, el Sant Jeroni i el Sant Pau Ermità ens recorden

³¹ A Santa Eulària es conserva una tauleta, que representa Sant Bernardí, i que ja identificà Ch. R. Post com a obra del Mestre de Calvià, és a dir, d'un dels Llopis, i que podria haver format part del retaule que el júnior feia el 1585 per la Capella del Sant Sagrament. V.:

Ibidem, anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII, Palma, 1966-67; p. 351, n.º 189-3.

obres de característiques i època semblants, tals com el Sant Joan Baptista del Portal del Mirador de la Seu; el Sant Joan del timpà de l'església de Sant Joan de Malta, de Ciutat; el Sant Joan Baptista del retaule major de l'església parroquial de Muro; etc.

Documentalment es sap que mestre Thomàs Armengual es comprometia l'any 1568, mitjançant contracte,³² a obrar un retaule per la capella de la confraria de Santa Aina, de l'església de Sant Miquel de Palma. Alguns anys després, el 1582, la cofradia de Santa Aina reclama a la de Sant Miquel, de la mateixa parròquia, el terç que havien de pagar dels treballs de pintura i daurat que havia fet mestre Mateu Llòpis, el mateix any de 1568, pel retaule de Santa Aina,³³ obrat per Thomàs Armengual.

El cas dels dos Mateu Llòpis, pare i fill és a hores d'ara complicat, per quant no sabem distingir encara les obres d'un de les de l'altre³⁴ i les dades biogràfiques publicades a ells referides, no semblen correctes. La única diferència que mostren els documents és la distinta grafia del llinatge, Llòpis-Lòpis o, castellanitzat, López, que s'ha de tenir en compte, per si tengués alguna significància per a distingir els dos mestres. El que està clar es l'identificació dels Llòpis, dels dos, amb el Mestre de Calvià. En principi, es pot entendre que En Llòpis senior és el dissenyador i el júnior qui intervé en la segona fase del retaule de Santa Eulària, pintant les taules de referència. Són moltes les obres conservades actualment que poden atribuir-se a aquests mestres i/o al seu taller, tantes que hom diria que poden ésser una de les claus de l'art del segle XVI a Mallorca.

Poc sabem dels altres mestres que intervenen en el retaule major de Santa Eulària i que sembla que fan els treballs menors: Buyra, Gallard, Guitard. Però per les obres a ells atribuïdes, sabem que feien una pintura arcaïzant, gotitzant encara, insegura i eclèctica. El que s'ha de destacar és que segons la documentació coneguda³⁵ aqueis pintors (i altres) es relacionen i col·laboren d'alguna forma en una bona sèrie d'obres: retaule de l'Assumpció, de Montision; Valldemossa; Sineu; etc. El qui sembla que més treballa de tots ells és Mateu Gallard, el qual, curiosament, intervingué també en el retaule de Sant Sebastià de la Seu,³⁶ un dels models, com s'ha vist, del retaule major de Santa Eulària. Aquest retaule, juntament amb el de Sant Sebastià de la Seu i el major (avui, de Sant Pere) de Montuïri, degueren ésser claus de l'entrada del Renaixement a Mallorca, fites importantíssimes malhauradament desaparegudes (amb l'excepció de Montuïri) que per força influïren en la producció artística immediatament posterior, és a dir, quasi bé tota la segona mitat del segle XVI.

³² *Ibidem*, any LXIX, tom XXXI, nos. 758-763. Palma, 1963; pp. 12-13, n.º 18.

³³ *Ibidem*, anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; pp. 549-550.

³⁴ Juntament amb el P. G. Llopart i En J. M.ª Pardo Falcón, preparam un estudi sobre els Llòpis, que pensam podrà delimitar les figures del pare i del fill i aclarir alguns aspectes de la pintura mallorquina del XVI.

³⁵ MUNTANER Y BUJOSA, J.: *ob. cit.*

³⁶ *Ibidem*, any LXXX, tom XXXII. Palma, 1964; p. 291, nota 6.

El retaule barroc:

El retaule renaixentista estigué a l'altar major fins al segle XVIII. Segurament, quan es decidí la reforma de la façana de Santa Eulària, es pensaria també en la substitució del retaule major, ja caduc, per un altre més d'acord amb els nous corrents artístics. El retaule del XVI es desmuntaria, restant les taules i escultures repartides per les diverses dependències de l'església. Les taules desapareixerien al llarg del segle XIX i a rel de l'expoli que en tants casos provocà la Desamortització.

El 8 de maig de 1749³⁷ (doc. 18) Gregori Herrera signà el contracte pel que es comprometia a fer el nou retaule major de Santa Eulària, el que es conserva actualment, "puntualment segons la planta per vós feta haveu enseñada". Alguns estudiosos³⁸ donen com autor del projecte a Fra Albert Borguny, autor d'altres projectes semblants i, sobre tot, de bona quantitat de gravats de característiques similars.

El retaule en qüestió és com una custòdia gegantina, que segueix models germànics, particularment els de Joseph S. i Johann B. Klauber. Es relaciona també amb obres d'arquitectura afímera, tan de l'època: cadafals, arcs de triomf o commemoratius, etc., que en tants de casos es fixaren mitjançant el gravat; amb altres obres que es feren a Mallorca a la mateixa època: l'orgue de la parròquia de Santanyí (originalment, del convent de Sant Domingo de Palma), els retaules majors de Santa Maria del Camí, Sencelles, La Missió, convent de Caputxines, etc.; o amb elements artístics, particularment mobles, del segle XVIII: tabernacles, consoles i, sobre tot, cornucòpies.

En definitiva, es tracta d'una obra característica de l'època, de gran bellesa, originalitat i espectacularitat, amb tota la gràcia del rocó, digna successora dels retaules majors anteriors, per sí mateixa i per la influència que tengué en el seu temps.

ADDENDA

La documentació en que es basa l'article precedent ja està publicada i a aquest mateix Bolletí. Les referències queden reflexades a les notes. Emperò, comsevulla que els treballs on es transcriuen van de 1906 a 1967 i, en ells, es troben entre molts d'altres temes i èpoques, m'ha semblat oportú adjuntar els documents en qüestió, restant així recollits els que es refereixen als retaules majors de Santa Eulària.

³⁷ V. transcripció a:

Ibidem, any LXXXI, tom XXXIII. Palma, 1965; pp. 401-402, n.º 167.

³⁸ SEBASTIÁN, S.; ALONSO, A.: *ob. cit.*, p. 125 i ss.

1

Gabriel Mòger, pintor es compromet a fer un retaule per l'altar major de l'església de santa Eulària.

B-1. 1438.

Sit omnibus notum quod nos Petrus Des Scorts, decretorum doctor, canonicus Majoricarum, rectorque parrochialis ecclesie Sancte Eulalie civitatis Majoricarum, et Anthonius Salt mercator, civis Majoricarum, ex una parte, et Gabriel Moger, pictor, civis Majoricarum, ex alia parte, gratis et scienfer confitemur et recognoscimus scilicet altera pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim, quod super infrascripto retotabulo operando et fiendo pro altari majore ecclesie predictae Sancte Eulalie, fuerunt inter nos conventa, concordata et inrita capitula que sequuntur: "En nom de nostre Senyor Deu. Jo Gabriel Moger pintor, promet a fer mitgensant Deu e la Verge Maria, lo retaule de Madona Sancta Eulalia en la forma seguent: Primo, sera lo dit retaule de sinch taules, en la taula del mig sera la ymage de Madona Sancta Eulalia, embotida, ab son tabernacle e envasament; e aso segons la ordenansa de la nostra haura la dita ymage viiiij. palms de cana menys de la vasa.—Item les iiiij. taules les quals staran als costats de la dita taula mitjana, hauran cascuna son tabernacle escassa, e seran en aquelles primeres iiiij. ymatges grans de plata (plana?) pintura de que haurets devocio.—Item debaix en les dues taules dels costats del banchal, haura ystories de Madona Sancta Eulalia, e sera la gran talla feta e obrada consonant a la obra del banchal, qui es obra de Flandes.—Item haura lo dit retaule XXXvj. palms de ampla de cana.—Item haura del banchal fins el guardapols dalt XXX. palms de cana, so es del peu del banchal.—Item spigara lo tabernacle sobre los guardapolsos Xij. palms de cana, axi que seran del peu de banchal fins al spigo del tabernacle, quoranta dos palms.—E totes les dites taules e tabernacles seran daurats de fin aur de Florensa e pintats de bon atzur d'Acre en lochs pertanyes e de bons colors. E lo dit aur sera picat en lochs hon mester sera, aixi com son diademas e campers plans.—Item fare al dos del retaule hun gentil stoig o armari on sitga la custodia ab lo Corpus Xpi., lo qual sera pintat de aur e de atzur e altres colors pertanyents dins e defora.—Item que lo dit retaule sera obrat de bona fusta dalber, e les barres e puntals seran de bona fusta vermella.—Item promet que lo dit retaule ab totes les sues pertinencies sera de Pascha primer vinent e hun any acabat e en son loch posat, e degudament afix e colligat ab lo retaule o bancal de la Passio, qui es de obra de Flandes, lo qual micer Pere Des Sorts ha dat a la dita sgleya de Madona Sancta Eulalia.—E micer pere Des Sorts, canonge de Mallorques rector de Sancta Eulalia, e Anthoni Salt mercader, en noms llurs propis, prometen al dit Gabriel Moger pagar tot lo preu del dit retaule entre ells acordat, e per los termens, forma e manera per ells tres concordat, segons que en hun memorial de ma de cascun dells subscript es contengut e expressat, lo qual memorial roman en poder del dit Gabriel Moger per seguretat sua. Qua propter nos dicte partes (renunciantes?) exceptioni predicorum capitulorum sic non firmatorum et non inhibitorum et doli, promotimus et bona fide convenimus altera pars nostrum alteri ad invicem, et vicissim, predicta omnia et singula in dictis capitulis contenta habere rata, grata, valida atque firma, subrefectiones restitutione ex pacto omnium dampnorum, interesse et expensarum, per alteram partem nostrum contra alteram fiendarum ett

sustinendarum, in iudicio et extra etiam et ubique, super quibus credatur utrique nostrum solo plano et simplici verbo absque testibus et juramento ullo et quocumque alio genere requisito (probationum?) Obligantes altera pars nostrum alteri et nobis ad invicem et vicissim omnia bona nostra habita et habenda ubique. Actu est hoc in civitate Majoricarum, die mercurii, octava mensis januarii, anno a natiuitate Domini Millesimo quadringentesimo tricesimo octavo. Signa nostrum Petri des Sorts et Anthonii Salt ac Gabriellis Moger predictorum, qui hec laudamus, concedimus et firmamus.

Testes inde sunt: Anthonius Ribes ciuis Majoricarum, Petrus Vaquer et Petrus Truy de domo dicti venerabilis Petri Des Sorts.

Arx. de Protocols.—Gabrieli Abeyar notari.

[AGUILÓ, E. K.: *Notes y documents per una llista d'artistes mallorquins dels sigles XIV y XV* (sic), a "B.S.A.L." Any XXII, tom XI, n.º 314. Palma, maig, 1906, p. 250, XIX.]

2

S'encomana a Thomàs Armengual un retaule per la capella de Sant Josep, de Santa Euràlia, semblant al que es fa per l'església parroquial de Montuiri.

14-11-1547.

Die xliii mensis novembris anno a Nativ. Domini MDxxxxvii.—Nos Julianus Valls, unus ex tribus suprapositis caonfratrie gloriosissimi sancti Josep, nutricii Domini nostri Jesu Christi. Franciscus de Villalonga dominicellus, unus ex operariis parrochialis sancte Eulalie, qui omnes operarii proceres sumus dicti confratrie, Petrus Antich notarius subscriptus et Joannes Cregills presbiter, proceres sepedicte confratrie, habentes pro infrascriptis peragendis plenum posse ab aliis suprapositis et proceribus vistute consilii determinationis tenti et celebrati intus sacristiam dicte ecclesie, ubi consuevimus negocia illius perractare, in cujus celebratione interfuerunt honorabiles Julianus Valls predictus, Jacobus Guardia libratarius, Paulus Roger suprapositi, magnifici Franciscus de Villalonga predictus. Hieronimus de Milia iurium doctor, honorabilis Bartolomeus Saguals mercator, Petrus Riera apothecarius, operarii, Petrus Antich notarius subscriptus. Johannotus Morrut alias garbi, venerabilis Joannes Borrás sacri eloqui professor et Joannes Argills presbiter, proceres, ex una parte, et Thomas Armengual lignifaber Majoricarum ab altera, super retabulo in capella prelibati gloriosissimi Sancti faciendo nos dicte partes facimus et contrahimus capituls sequentia:

E primerament, nosaltres dits Julia Valls, Francesch de Villalonga, Pere Antich y Johan Argills prometem donar e liurar a vos mestre Thomas Armengual tot lo lenyam que sera menester per fer y construir lo retaule de dita capella, lo quall ha de tenir tot lo ample de aquella ab sa proportio de altitut y soïn cap alt, lo quall haveu de fer de la factua e semblansa que es lo retaule quis fa per la iglesia parrochial de Montuiri y si millor poreu millor a contentatio nostra, exceptat que no haveu de fer sacrari en aquell.

Item som de pacte, que vos dit mestre Thomas haveu de fer en dit retaule la pastera y pitxina per posar la effigie de dit gloriosissim Sanct y quatre figuras dels sancts siguents sanct Johan Babtista, sanct Pau primer hermita, sanct Anthoni, y Sanct Hieronym, las qualls figures haveu de fer bonas com sa per-

tany ha contentatio nostra, de altitu e circa tres palms, ab lurs pasteras y pitxinas, com sta en lo retaula de sanct Sebastia de la Seu. Item som de pacte que vos dit mestre Thomas sou obligat de posar y desfer y tornar posar y desfer una y tantas de vegades quantas sera menester dit retaula per fer pintat aquell, aixi ans de esser pintat com apres de esser pintat, sens paga alguna, com la paga delus escrita per tots vostres treballs y mans.

Item nosaltres dits sobreposats y prohomens donar y pagar de bens de dita cofraria a vos dit mestre Thomas per tots vostres treballs y mans, de una part cent lliures moneda de Mallorca y de altre part per una joya per un parell de clasas tres duchats de or, de dita moneda o la valor de aquells.

Item nosaltres dits sobreposat y prohomens prometen donar a vos dit mestre Thomas tot lo lenyam que tindreu menester transolament per la fabrica de dit retaula y jo dit Thomas Armengual promet posar del meu totas las altres cosas que seran necessaries per la fabrica, compostura e factura del dit retaula a totes mes despeses.

Item nosaltres dit sobreposat y prohomens prometen donar a vos dit mestre Thomas, per setmanes, tot lo que restara de las acaptas de dita cofraria, reservades y deduidas les despeses necessaries axi per las missas com per oli y altres cosas, las qualls necessariament se han de fer per dita confraria, los qualls pagaments per setmanas seran en pague de ditas cent lliures vos havem de donar per vostres mans per fer dit retaula y per tot lo seu dit.

Item som de pacte, nos dites parts, que vos dit mestre Thomas no puxau pendre altre retaula ni altre feyna de importancia fins haiau fet y acabat dit retaula, ni axi matex aquell per ocasio de lesio de poch preu o alias, ni nosaltres levarlos dit retaula per lesio de molt preu, y si vos dexaveu aquell o nosaltres vos levavem dit retaula que perdam tot lo que per nos vos sera stat pagat per fer aquell y dexant vos dit retaula vos no haiau de restituit tot lo que haureu rebut y haiau de pendre tot lo que fet haureu en aquell.

Unde nos dicte partes laudantes, aprobantes, ratificantes et confirmantes omnia et singula supra dicta...

A. P. *Protocol de Pere Antich not.* Lib. 1547-1548, s. f.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L." Any LXIX, tom XXXXI, n.º 758-763. Palma, 1953; pp. 9 a 11 n.º 17, a.]

3

Thomàs Armengual, per ordre de la parròquia de Santa Eulària, ha de modificar el retaule que feia per la capella de Sant Josep, porque sigui retaule major de Vesglèsta, segons la traça feta per un pintor.

20-10-1548.

Die Mensis octobris anno a Nativ. Domini MDxxxviii —Nos Julianus Valls, suprapositus confraternitatis sancti Joseph ecclesie parrochialis sancte Eulalie, Guillermus Campamar presbiter, sacri eloquii professor, Johannotus Nadal civis, operarius dicte parrochialis, et Petrus Antich notario subscriptus, proceres

dicte confraternitatis, ex una, et Thomas Armengual lignifaber Maioricarum, ab altera. Scientes et attendetes me dictum Armengual convenise cum horabilibus supraposito et magnificis proceribus dicte confratrie de faciendo retabulo sancti Joseph in illius capella construendo mercede Cv librarum monete Maioricarum, quas mihi de pecuniis dicte confraternitatis promiserunt solvere magnifici Franciscus de Villalonga et alli proceres illius, cum instrumento per notarium subscriptum, recepto sub die xiiii mensis novembris anno MDxxxxvii, et quoniam magnifici operarii dicte parrochie ex una, et honorabiles suprapositi et proceres dicte confraternitatis ab altera, convenient et unanimiter concordabunt de mutando dicto retabulo ad altares maius dice ecclesie, cum conditiones quod predicta confraternitas obligata nom foret neque sit proconficiendo et fabricando retabulo et in ditco altare mutando ad solvendum aliquid plus pro meins manibus quod in conventione inter dictos suprapositum et proceres ex una, et me dictum Thomas ab altero continetur que quantitas dictam confraternitatem tangens est dicarum Cv librarum. Et quoniam super augmentum et mutationem dicti retabuli fuimus nos dicti suprapositi et proceres electi pro conveniendo vobiscum dicto Armengual ut constat consilii determinatione facta sub die, mensis et anni presentium. Ideo, dicte partes supra dicto retabulo in dicto altare mutando et illo augendo, facimus, contrabimus et inhimus capitula sequentia sine perjudicio et derogatione socalandate conventionis cui nom intendimus derogari.

Et primerament, nosaltres dits sobreposat y prohomens convenim e concordam ab vos dit mestre Thomas Armengual que halua de crexer lo retaula havieu de fer en la capella de St Joseph que vingue be e sia per lo altar maior juxta la proportio del loch axi de la altitut com de la amplitut y axi com la mostra havem feta fer a un pintor, la qual vos havem dada y teniu y lo millor se pora fer dit retaula que sia millor en tota cosa, tenint de altitut xxxvi palms, de latitut xxx palmes seus las polseres.

Item som de pacte, que el pla del dit retaula que es sobra la pastera de la figura de Sta. Aulalia, halau de fer una altra pastera per posar en aquella una figura de Nostra Senyora, la quall figura no es compresa en lo present contracte sino que la fera fer certa persona a despesas suas.

Item som de pacte que si lo dit retaula per vos fehador de lenyam y mans vostres de fuster no era tant bo com es la mostra que teniu que havem feta fer, que no siam obligats pendre aquell, y vos dit Armengual sou obligat possar aquell ans de pintar y apres una y tantes vegades quantas sera necessari sens pagarvos cosa alguna per dita feyna o treball y nosaltres dits sobreposats y obres som obligats pagar lo port de aquell, los dans, lenyam y tot lo que sera menester per posar, desfer y tornar posar dit retaula en lo dit altar maior.

Item nosaltres dits sobreposats y prohomens prometem dar a vos dit mestre Thomas tot lo lenyam que sera menester per fer dit retaula, so es un ters de bens de dita confraria y dos tersos de bens de la obra de Sta. Eulalia, y axi matex donar y pagar a vos dit mestre Thomas per vostres treballs, manufactura y altres cosas que el officii de fuster se sguarden, doscentes sinquante liures de bens de dita obra, en les quals no son compresas las Cv liures vos ha de pagar la confraria de St. Joseph per fer lo dit retaula que feyeu en dita capella y que are se fa tresmuda an lo altar maior, de modo que obra e confraria vos pagaran ccc liures v sous per lo dit retaula per vostres treballs, mans y altres cosas, sus ditas de las quals quantitats vos pagaran per las pagues y diadas segons la feyna que fereu en aquell.

Unde renuntians etc. Promi etc... Testes vener. Bernardus Vilar presbiter, vicarius dicte ecclesie et magnificus Johannetus Sunyer, civis, in quorum presentia omnes firmarunt.

A. P. *Protocol de Pere Antich not.* Lib. 1547-1548, s. f.

[MUNTANER Y BUJOSA, J.: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", Any LXIX, tom XXXI, n.º 758-763. Palma, 1953; pp. 11-12, n.º 17, b.]

4

Mateu Llòpis cobra el disseny del retaule major de Santa Eulària.

11-9-1548.

Yo Thomàs Forns scrivent, fas testimonio com mestre Thomàs Armengual, fuster, ha rebut de vós mossèn Joanot Nadal, obrer de Sancta Eullia, tretze sous y vuyt diners, y són per donar a mestre Matheu Lopis pintor a compliment de la porsió a tocat a la obra de Sancta Eulàlia per deboxar lo retaule per l'altar major. Fet a xi. de setembre, any MD. quaranta vuyt: xiii sous. viii dines.

A. P. Sta. Eulària. *Llibre de la Obra* 1548-1550, s. f.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma 1966-1967; p. 548, n.º 185, 1.]

5

La viuda d'En Baltasar Buyra cobra un quadre que ell pintà pel retaule major de Sta. Eulària.

9-9-1563.

Yo Miquell Coll fas testimoni com la dona Anthonina Buyra vidua, me sogre, confesa aver agudes y rebudes per provisio del senyor Official de m.º Thoni Bron-do notari, com ha obrer de Sta. Aularia, sinch liures, dich 5 liures, y son per reho de un quadre pintà en dies pessats mestre Baltasar Buyra, quondam, en lo retaula major de Sta. Aularia, y perque esta en veritat fas lo present ab pregarias de dites parts, vuy que contam a 9 de setembre 1563.

A. P. Sta. Eulària: *Llibre de la Obreria* 1560-1563, f.º 73 v.º

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", Anys LXXI-II, tom XXXI, n.º 770-781, Palma, 1955-56 p. 237, n.º 59.]

6

Rafel Guitard, pintor, cobra uns treballs del retaule major de Santa Eulària.

21-8-1574.

Jo Joanot Steva Sunyer, fas testimoni com mestre Rafel Guitard, pintor, ha rebut de m.º Jaume Nicolau, altre dels obrés de Sta. Eulàlia, tretsas liures, dis xiii

liures, y són: asò és xii liures per la pintura de la pastera de St. Joseph, y los vint sous són a bon compte per la figura de St. Hieroni. Fet als xxi de agost 1574.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la obra 1573-1577* f.º 54 i 55.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", Any LXXXI, tom XXXIII, Palma, 1965, p. 398, n.º 162, a.]

7

Rafel Guitard cobra uns treballs del retaule de Santa Eulària.

1-10-1574.

Jo Steva Steva Sangles, argenter, fas testimoni com mestre Rafel Guitars, pintor, ha rebut de m.º Jaume Nicolau, altre dels obrés de Sta. Eulàlia, tretza liures, dich xiii liures, so és dotsa liures deu sous a compliment del pintor per deurar la figura de St. Yeroni de Sta. Eulàlia, per deu sous per compte de la pastera de dit Sant. Fet al primer de octubre 1574.

A. P. Sta. Eulària. *Llibre de la Obra 1573-1577*, f.º 54 i 55.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", any LXXXI, tom XXXIII. Palma, 1965; p. 398, n.º 162, b.]

8

Mateu Gallard cobra uns treballs que ha fet pel retaule major de Santa Eulària.

11-8-1575.

Jo Mateu Gaylart, pintor, e rebut de mosson Jaume Nicolau, un dels obrés de Santa Eulària, quatre liures y són porrata de una figura de Sant Pere e feta per dita asgleya. Fet a onse d'agost any 1575.—iiii liures.

A. P. Sta. Eulària, *Llibre de la Obra*, 1573-77, f.º 62 i 64 v.º

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", any LXXX, tom XXXII, Palma, 1964; p. 291, n.º 148, a.]

9

Mateu Llòpis (López) cobra part d'una taula pel retaule major de Santa Eulària.

5-12-1575.

Yo Mateu López, pintor, major de dies, otorc aver rebut del senyor m.º Jaume Nicolau, un dels obrés de Senta Eulària, sinc lliures e són portat de quinse

lliures man de dar per lo pintar de una figura e pintat en un taulell a de servir per lo retaule del altar major de la figura de Sent Pau, y per que és veritat fas lo present de mà mia. Fet a sinc de desembre any mil sincsens setanta sinc: v. lliures.

A. P. Sta. Eulària. *Llibre de la obra* 1573-1577, f.º 63.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 548, n.º 185, 2.]

10

Mateu Gallard cobra una figura de Sant Pere pel retaule major de Santa Eulària.

23-1-1576.

Jo Mateu Gaylard, pintor, e rebudes sinc liures de vós moson Jaume Ni-quolau, un dels obrés de Santa Aulària, y són a compliment de quinse liures per lo pintar de la figura de Sant Pere e servir per lo altar major de Santa Aulària. Fet a xxiii de gener any 1576.—v liures.

A. P. Sta. Eulària, *Llibre de la Obra*, 1573-77, f.º 62 i 64 v.º

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", Any LXXX, tom XXXII. Palma, 1964: p. 291, n.º 148, b.]

11

Mateu Llòpis (López) cobra un quadre de Sant Joan Evangelista pel retaule major de Sta. Aulària.

12-1-1585.

Jo Mateu López, pintor, otorc aver rebut de vós m.º Juan Forcimanya, obrer de Senta Aulària, sinc lliures, porata per lo pintar del cuadro de Sant Juan Evangelista que serveix per lo retaule major. Fet a dotze de jener any mil sinc sens vuitanta y sinc: v lliures.

A. P. Santa Aulària. *Llibre de la Obra* 1584-1585 f.º 15, 16 i 18.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 550 n.º 189, 1.]

12

Mateu Llòpis (López) cobra una pintura del retaule major de Sta. Eulària.

3-2-1585.

Jo Mateu López, pintor, otorc aver rebut del senyor m.^o Juan Forcimanya, obrer de Senta Eulària set lliures, a compliment de dotze lliures per lo pintar de un taulell del altar major de Senta Eulària. Fet a tres de febrer any mil sincsens vuitanta sinc. Dic vii. lliures.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1584-1585, f.º 15, 16 i 18.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 550, 2.]

13

Mateu Llòpis (López) cobra un quadre de Sant Rafel, pel retaule major de Sta. Eulària.

Jo Mateu López, pintor, e rabut de m.^o Juan Forcimanya, obrer de Senta Aulària, quaranta sous y són per compliment del cuadro e pintat de Sent Rafel y Tobias del bancal del retaule major de la església de Sta. Aulària, com la restant quantitat aja pagat una devota persona, y perquè és veritat fas lo present de mà mia. Fet a vunt juliol any 1585.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1584-1585, f.º 15, 16 i -8.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 551, n.º 189, 4.]

14

Mateu Llòpis (López) cobra un quadre de Sant Miquel pel retaule major de Sta. Eulària.

30-7-1585.

Jo debaix escrit he rebut de m.^o Juan Forcimanya, altre dels obrés, vint sous a compliment de vuy lliures, per lo quadre de Sant Miquel per lo retaule de Sta. Eulària del altar major, com les restants set lliures aja pagat hun devot. Fet a 30 de juliol de 1585.—Jo Mateu López firme lo susdit.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1584-1585, f.º 15, 16 i 18.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma 1966-67, p. 551, n.º 189, 5.]

15

Mateu Llòpis (López) cobra part dels dos quadres de St. Lluc i St. Marc, pel retaule major de Sta. Eulària.

29-11-156.

Jo Mateu López, pintor, vui que contam a vint y nou del mes de noembre de mil sincsens vuitanta y sis e rebut en partides de m.^o Juan Forsimanya, obrer de Santa Aulària set lliures en tres partides e són per dos quadros de Sent Lluc y de Sent Marc que servexen per lo retaule major. Fet ut supra: vii. lliures.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1586-1587, f.º 15.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma 1966-67, p. 551, n.º 189, 6.]

16

Mateu Llòpis (López) cobra part dels quadres de St. Lluc i St. Marc, pel retaule major de Sta. Eulària.

16-2-1587.

Y més a setze de febrer any mil sincsens vuitanta y set e rebut porata en partides sinc lliures per los dos quadros del retaule del altar major que són Sent Lluc y Sent Marc y perquè és veritat fas lo present de mà mia. Fet ut supra: v. lliures.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1586-1587, f.º 15.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67, p. 551, n.º 189, 7.]

17

Mateu Llòpis (López) cobra uns treballs fets en el retaule major de Sta. Eulària.

24-7-1588.

Vui que contam a vint y quatre de juliol any mil sinc sens vuitanta y vuit e rebut contants de m.^o Juan Forcimanya nou lliures en diverses partides a compliment de la faena e pintada jo Mateu López, pintor, en lo retaule major de Santa Aulària y perquè és veritat fas lo present de mà mia ut supra: viiii. lliures.

A. P. Santa Eulària. *Llibre de la Obra* 1586-1587, f.º 15.

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", anys LXXXII-LXXXIII, tom XXXIII. Palma, 1966-67; p. 551, n.º 189, 8.]

Gregori Herrera es compromet a fer el retaule major de Santa Eulària.

8-5-1749.

Nosaltres abaix firmants, lo Dr. Barthomeu Artigas pre. y rector de la parroquial Iglésia de Sta. Eulàlia, Dn. Antoni Togores y Francesch Sureda, obrés de la mateixa, elegits per la obreria segons resolució dels 29 abril prop passat per lo efecte de baix scrit de una part, y de altre mestre Gregori Herrera sculptor pactam y convenim lo siguent:

Que vos donam a fabricar y executar el quadro mayor de la Iglésia parroquial de Sta. Eulàlia, y vós senyor mestre Gregori prometeu fabricar y executar aquella puntualment segons la planta per vós feta haveu enseñada.

Es pacte que per el treball y lleñam que vós mateix per dita fàbrica buscareu y comprareu vos prometem y vos donarem vuytsentas lliures, dich 800 lliures malorquinas ab tres tersas iguals; la primera antes de comensar dita obra la segona estant ya a la mitat de dita obra, esto és estant aprovarla y asetjarla en dit altar mayor de Sta. Eulàlia, y la última estant ya perfecta y consumada dita obra y posada en dit altar y quedant aprobade per escultors peritos en la facultat.

En pacte que de lo que se haurà menester de feyna de picapedrer, com són fonaments y pedrestals y bastiment per pujar la feyna de dit quadro fins a la proportió diguda heje de corre el coste per voses mercès Sr. Rector y Obreria.

Es pacte que sempre y quant se necessit ferrementa straordinari com són corretjas o perns o algun altre género de feyna grosa de ferrer, y també matex si acàs se necessita que algun lleñam deval terra se haje de forrar de plom, que haje de corre el coste per dita obreria.

Es pacte que vós señor mestre Gregori Herrera hajeu de donar dit quadro fet y consumat, menos la deuradura, dins el termini de dos anys, sots pena de perde vint lliuras per cada mes de dit preu per vós compromès.

Es pacte que a vós dit Herrera prometem sempre y quant determinem deurar aquex quadro per el preu que en dit temps correrà entre los mestres de dita facultat així com se acostuma deurar. Fey vuy als 8 maig 1749.

Francesch Sureda, obrer mercader de la parroquial Ig.^a de Santa Eulàlia.—Sebastià Oliver pre. y rector en Campos firmo per lo Dr. Barthomeu Artigas pre. y rector de Sta. Eulàlia, per no poder firmar per causa de la sua malatia y de orde seva.—Dn. Antoni Togores, obrer.—Gregori Herrera, esculptor.

A. P. de Santa Eulària: *Papeles sueltos.*

[MUNTANER Y BUJOSA, Juan: *Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca*, a "B.S.A.L.", any LXXXI, tom XXXIII. Palma, 1965; pp. 401-402, n.º 167.]